

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

УДК 376

І.А. Галатир
*Хмельницький інститут
соціальних технологій
ВМУРОЛ «Україна»*

У сучасних умовах гуманізації освіти, її відкритості та вимог забезпечення усіх верст населення високим рівнем освіченості, держава особливу увагу звертає на організацію навчальної діяльності з дітьми, які мають особливі потреби. Це питання набуває актуальності через постійне зростання кількості дітей, які мають особливі потреби, що впливає на необхідність перегляду підходів до організації навчального процесу з урахуванням їхніх потреб.

Як показує статистика, що була наведена у процесі проведення круглого столу в Головному управлінні освіти і науки Львівської ОДА, в Україні є 88 тис. дітей, які потребують корекції. Це є ціла когорта людей, які не стільки потребують корекції, як повноцінної освіти, реабілітації, логопедичної підтримки і тому подібне. Також за цим круглим столом було визнано, що в Україні неохоплені ніякими програмами близько 14 тис. 800 дітей з особливими потребами. Крім того, у 239 українських інтернатах перебуває близько 31 тис. дітей. В системі соціального захисту, у 56 дитячих будинків є близько 8 тис. дітей. І, якщо порівняти навчання неповноцінної дитини у загальноосвітній школі і у спеціалізованому закладі (дитячих будинках, інтернатах тощо), то така дитина не отримує належної освіти та догляду, вона не має контакту з навколишнім світом.

Тому в державі створюються сприятливі умови, які б могли допомогти дітям з проблемами в розвитку, задовольнити їх потреби, виходячи з реальних можливостей особистості і вимог суспільства. Однією із державних програм такого роду є „Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами” [3].

Саме гнучкість освітньої системи дозволить отримати освіту відповідно до потенційних можливостей особистості.

Основними шляхами реалізації концепції визначено варіативність навчальних планів, освітніх програм та технологій навчання, які б сприяли включенню дітей з особливими потребами у відповідну освітню систему

Тому питання організації навчальної діяльності в умовах підготовки дітей з особливими потребами у загальних освітніх та

виховних закладах набувають актуальності та наукового обґрунтування.

Мета статті – висвітлення особливостей навчання дітей з особливими потребами (аналіз особливостей навчального процесу).

Дослідження спрямоване на вивчення питань, які пов'язані з організацією навчального процесу дітей з особливими потребами, а саме: діти з проблемами слуху, діти з порушенням зору та діти з руховими порушеннями. У роботі розглядається сучасний стан організації освіти дітей з особливими потребами; досліджується педагогічна проблема формування навчальної діяльності дітей з особливими потребами; аналізується зарубіжний досвід надання допомоги дітям з особливими потребами.

Діти з особливими потребами часто асоціюються зі спеціальними закладами, ізольованими від решти суспільства. Зміни, завдяки яким вони мають змогу відвідувати звичайні дошкільні заклади і школи, відбуваються занадто повільно. Проте, якщо говорити про період раннього дитинства – від народження до 3 років, то такі діти в Україні практично не мають можливості отримати реабілітацію за програмою раннього втручання, як це відбувається в багатьох країнах світу (навчання батьків, систематичні консультації та допомога педагога-фахівця зі спеціальної педагогіки, фізіотерапія тощо).

Особливе соціальне спрямування мають організації батьків дітей з особливими потребами. На більший успіх реформ в соціальній реабілітації дітей з особливими потребами можна сподіватись при взаємодії з органами місцевого самоврядування, державними дошкільними закладами, громадськими організаціями і фондами, в основу діяльності яких покладено захист прав дітей з особливими потребами. Якщо маляті важко вчитися через серйозні проблеми зі здоров'ям, у нас його зазвичай віддають до спецінтернату.

В таких закладах нині перебуває близько 65% дітей з особливими потребами. З одного боку, це непогано: інтернатські вчителі напрацювали методіку роботи з такими учнями, за здоров'ям останніх стежать лікарі. Але при цьому з поля зору випадає досить важливий момент. Діти з фізичними вадами або затримкою розумового розвитку виховуються в ізоляції від зовнішнього світу, спілкуючись лише

з подібними до себе. Опинившись поза стінами інтернату, вони виявляються абсолютно непристосованими до самостійного життя.

Водночас 35% таких дітей навчаються у звичайних загальноосвітніх школах. Чи гарантує це нормальний розвиток дитини з особливими потребами? На жаль, далеко не завжди. Вчителі не особливо стежать за тим, як устигає учень-інвалід, яких зазнає труднощів. Тож уроки найчастіше перетворюються для нього на звичайне відсиджування. Однокласники ж сприймають таку дитину як чужорідний елемент.

Тому настає нагальна проблема переглянути систему формування навчальної діяльності у загальноосвітніх закладах з урахуванням наявності учнів або студентів з особливими потребами.

У дітей з проблемами в розвитку наявні фізичні та (або) психічні недоліки, які ведуть до відхилень у загальному розвитку. В залежності від характеру дефекту, часу його настання одні недоліки можуть повністю усуватися, інші – тільки коригуватися, деякі – компенсуватися.

Сучасна система допомоги дітям з особливими потребами включає :

1. Медичну допомогу (лікування основного захворювання, підтримуюча терапія, лікувальна фізкультура, масаж та ін.).

2. Педагогічну допомогу (навчання та виховання за певними програмами в спеціальних дошкільних закладах, школах).

3. Психологічну допомогу (психологічна корекція, оптимізація сімейного клімату).

4. Соціальну допомогу (надання можливості працювати, допомога непрацевдатним та ін.) [2].

До порушень які визначають особливість потреб у дітей відноситься порушення слуху, які носять стійкий характер. Ці порушення, пов'язані з поразкою внутрішнього вуха - сенсоневральне (нейросенсорна) туговухість і глухота. При важкій туговухості і глухоті без спеціального навчання він взагалі не користуватиметься мовою. Це відбувається тому що дитина не чує свого голосу, не чує мови оточуючих і, отже, не може їй наслідувати. За наявності ранньої адекватної коректувальної дії ці важкі наслідки можуть бути ослаблені і навіть подолані.

В країні створена система сурдологічної і педагогічної допомоги дітям із порушенням слухом, починаючи із першими місяцями життя.

Завданнями спеціального навчання дошкільників із порушенням слухом є повноцінний розвиток дитини відповідно до його віку, формування у нього словесної мови (як в усній, так і в писемній формі), підготовка до шкільного навчання.

Найпоширеніші форми порушення зору у дітей – це спазм акомодатції, короткозорість, далекозорість, астигматизм і косоокість. Вади зору (як будь які інші захворювання) можуть носити вроджений чи набутий характер. Але кожна дитина має дотримуватись гігієни зору,

відвідувати офтальмолога. Нагляд за цим мають вести дорослі (батьки).

Останнім часом діти з руховими порушеннями стали поступати до масових освітніх установ. Частіше всього це діти зі сколіозом, з природженими вивихами стегон, клишоногістю і дитячим церебральним паралічем. Основним проявом рухових порушень у них буває нестійка ходьба, сповільнений темп ходьби, невміння самостійно спускатися і підійматися по сходах. Діти з церебральним паралічем вимагають більшої уваги з боку педагогічного і медичного персоналу в шкільних установах. Вітчизняна спеціальна педагогіка багато років виступала за виховання і навчання дітей з особливими потребами в спеціалізованих установах, що дозволяють більш повно і ефективно здійснювати їх реабілітацію і одержувати знання у звичайній школі. Причому робота в спеціальних установах направлена не тільки на отримання цензової освіти, але, головне, на корекцію порушень.

Навчання дітей з особливими потребами здійснюється в різноманітних школах. Це школи-інтернати для дітей, які мають кілька вад. Діти, що мають окрім сліпоти або порушень слуху розумову недостатність, навчаються за особливими програмами в цих же школах. Проте, не всі діти мають однаковий рівень потреб і тому на сучасному етапі розвитку нашого суспільства піднімається питання інтеграційного навчання. Тобто надання можливості дітям з особливими потребами отримувати освіту у звичайних школах.

В результаті, в даний час виникла гостра необхідність в створенні умов для отримання дітьми з особливими потребами загального виховання і освіти в умовах масових навчальних закладах. На жаль, і масова школа, і самі діти з особливими потребами виявляються слабо підготовленими до інтегрованого навчання. Включення цих дітей в систему загального виховання і освіти повинно здійснюватися з урахування створення певних умов.

В сучасну епоху соціально-політичного розвитку України, відкрилися нові перспективи змін в системі спеціальної освіти, що пов'язані з новим ставленням до дітей з особливими потребами, з вирішенням питань їх соціалізації й інтеграції в суспільство.

Нині спеціальна освіта в Україні має складну, розгалужену і диференційовану систему навчально-виховних (корекційних) закладів, реабілітаційних і медико-педагогічних центрів, навчально-виховних комплексів, спеціальних (корекційних) класів при середніх закладах освіти та ін. Розвиток системи спеціальної освіти пов'язаний з подальшою диференціацією і вдосконаленням діючої мережі корекційних закладів, відкриттям нових типів закладів, в яких надається комплексна допомога і підтримка дітям з особливими

потребами, а також з інтеграцією цих дітей в загальноосвітню школу.

Після прийняття Закону України "Про освіту" та Закону України "Про загальну середню освіту" у батьків і дітей з'явилася можливість вибору різних форм навчання (у спеціальній школі, школі-інтернаті, навчально-реабілітаційному центрі, у корекційних класах при загальноосвітній школі, дитсадку-школі, надомного навчання, у формі екстернату та ін.).

Водночас у зв'язку із зростанням кількості дітей з особливими потребами в різних регіонах країни (дітей зі складними комплексними дефектами, різними формами затримки психічного розвитку, дитячим аутизмом, девіантною поведінкою, труднощами у навчанні і спілкуванні), щорічним збільшенням на 5-6 тис. дітей-інвалідів (нині на обліку 152,2 тис. чол.), відсутність необхідної кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів та ін., існуюча система спеціальної освіти потребує якісних змін.

Спеціальні дослідження, проведені в Україні в останні роки, сприяють подоланню стереотипів у розумінні проблем навчання і виховання дитини з особливими потребами, відходу від концентрації уваги на ураженні. Провідною ідеєю сучасної спеціальної освіти є орієнтація на ефективне використання збережених систем та функцій, здатних взяти на себе компенсаторно-корекційне навантаження, цілеспрямований розвиток психічних процесів, які обумовлюють рівень опанування знань, умінь, навичок та відповідну освіченість дитини, її інтеграцію в суспільство.

У державному стандарті освіти виділяються три ступені освіти (початкова, основна і середня школа). В межах кожного ступеня виділено по декілька варіантів залежно від складності структури відхилення в розвитку. Кожен ступінь і варіант освітньої програми мають свою мету і завдання, терміни і умови навчання [1].

«Наявність бар'єрів між інвалідами і суспільством зумовлено тим, що суспільство прагне до того, щоб, відкупившись від інваліда з одного боку обмежити його соціально і виховати в ньому споживацьке відношення до здорових людей і суспільства. Сім'я, будучи часткою суспільства, не готова до того, щоб виховати повноцінну особу і пристосувати дитину-інваліда до реальних життєвих умов. Боячись інвалідів, з іншого боку, їх починають посилено опікати. Іншими словами, вирішуючи фізіологічні і мінімальні соціальні проблеми інвалідів від 3 до 17 років, їх розбещують гіперопікою, вселяють комплекс неповноцінності і нездатності до самостійних дій. Коли ж настає час припинення соціальних програм, інваліди виявляються нездібними, нездатними до реального життя» [5].

Для вирішення таких проблем за кордоном розроблені програми «Реабілітація що базується на безпосередньому оточенні» (ООН) і «Інклюжен» (США). Багато що свідчить

про те, що в цілому соціальні стереотипи поведінки, відношення до інвалідів поступово еволюціонують, минаючи шлях від неуваги і відкидання до прийняття і визнання їх прав, достоїнства і корисності суспільству.

По всій країні почали з'являтися суспільні організації і клуби для інвалідів, а так само різні фундації. Хотілося б відзначити, що в США саме спеціалізовані фундації і організації здійснюють значну частину послуг для людей з особливими потребами, що встановлені згідно із законом, за фінансові засоби, які надані муніципалітетом.

Що стосується інтеграції в навчанні, то труднощі виникли з розробкою програм, підготовкою персоналу, розробкою психологічних моделей сприйняття дітей-інвалідів здоровими дітьми і навпаки. Модель "Інклюжен" має на увазі, що навіть дитина з синдромом Дауна може навчатися з нормальними дітьми. Звичайно для таких дітей розробляються окрема програма, свої полегшені завдання. Багато чого в успішності здійснення програми залежить від вчителя [7].

У Великобританії допомогу інвалідам, в тому числі і дітям-інвалідам, надають 3 групи організацій: приватні власники будинків, що забезпечують догляд за певну платню, суспільний сектор та місцева влада, яка забезпечує велику частину соціальних послуг.

Навчання інвалідів є найважливішим елементом комплексної реабілітації, яка забезпечує повну самостійність і економічну незалежність громадян із обмеженими можливостями. Забезпечення рівних можливостей в отриманні освіти для інвалідів є важливою складовою самостійного життя інвалідів.

У найбільш розвинутих країнах всього світу надається велика увага проблемі забезпечення доступу інвалідів до освіти.

На основі проаналізованої літератури можна зробити висновок про наступні тенденції в навчанні дітей з особливими потребами:

1. Надання допомоги цій категорії дітей може відбуватися як в установах інтернатного типу, так і в умовах сім'ї. При цьому пріоритетність надається вихованню таких дітей в сім'ї.

2. Використання «командного підходу», який припускає професійний, системний підхід до соціальної роботи з сім'єю в цілому.

3. Широке використання індивідуальних реабілітаційно-коректувальних програм, які враховують потреби дитини і побажання сім'ї.

4. Система реабілітації повинна охоплювати всі сфери життєдіяльності. При цьому особлива увага надається соціальній і професійній орієнтації, що має важливе значення для розвитку в дитини навичок незалежного самостійного життя.

5. Особливе значення має зміна суспільної думки відносно інвалідів. Це має бути першочерговим завданням соціальної політики.

Проте в нашій країні цьому питанню не приділяється належної уваги.

6. Одним з найважливіших, на наш погляд, є забезпечення повноцінної освіти для дітей з особливими потребами. Особливу роль в цьому грає інтегроване навчання. Воно сприяє вирішенню низки завдань: освітніх, формування відносин здорової дитини до хворої і навпаки.

Подальше дослідження проблеми особливостей навчального процесу дітей з особливими потребами доцільно проводити за наступними напрямками: переглянути систему формування навчальної діяльності у загальноосвітніх закладах з урахуванням наявності учнів або студентів з особливими потребами; вдосконалення системи надання освітніх послуг дітям із особливими потребами.

Список використаної літератури

1. Аксенова Л.И. Правовые основы специального образования и социальной защиты детей с отклонениями в развитии / Л.И. Аксенова // Дефектология. – 1997. – №1.

2. Дети с отклонениями в развитии : Методич. пособие // сост. Н.Д. Шматко. М., Аквариум, 1997 - 128 с.

3. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами – Режим доступу : <http://www2.znz.edu.ua.net/storage/195.doc>

4. Медицинская, социальная, профессиональная реабилитация больных и инвалидов: материалы Международной научно-практической конференции (Минск, 29-31 октября 1996 г.) / Под редакцией Э.И. Збровского. Мн. : Товарищество «Хата», 1998. – 352 с.

5. Общество и инвалид – несостоявшийся диалог? Программа «Выход» Центра реабилитации молодых инвалидов. Организация “Next Stop – New Life”, 1998.

6. Смирнова Е.Р. Толерантность как принцип отношения к детям с ограниченными возможностями / Е.Р. Смирнова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. – 1997. – №2.

7. Целюк Д.В. Программа «Инклюжен» : Новая модель социализации инвалидов в учебных заведениях США / Д.В. Целюк // Дефектология. – 1996. - № 5.

8. Шапорова С.А. Проблема интегрированного обучения в зарубежном опыте / С.А. Шапорова // Дефектология. – 1997. - № 6.

9. Ілляшенко Т.Д. Як навчати дітей з порушеннями психофізичного розвитку [Електронний ресурс] : методичний посібник / Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська – Режим доступу : http://naiu.org.ua/index.php?Itemid=71&id=292&option=com_content&task=view